

Strossmayerova borba za obiteljske vrijednosti

Niko Ikić

profesor dogmatske teologije
na Katoličkom bogoslovnom
fakultetu u Sarajevu

Uvod

Svako vrijeme ima svoje breme, a obitelj svakoga vremena to na raznorazne načine najbolje osjeća. Kao što je pojam *vrijeme* u sebi višeslojan, počevši od temporalnoga i prognostičkog razumijevanja do duha vremena koji mu daje bitne intonacije, tako je i pojam *obitelj* u sebi vrlo složen, a čini se jednostavna stvarnost. To dokazuju pokušaji definiranja obitelji, koji su često opisnog karaktera. U užem smislu, ni crkveno ni civilno pravo precizno ne definiraju obitelj, jer je teško izraziti puninu toga pojma u uskim definicijama koje bi bile općeprihvatljive. Osim toga, on uključuje mnoge vidike, npr. pravni, sociološki, pedagoški, teološki, sakramentalni, pastoralni i sl. Možda treba podsjetiti da brak i obitelj nisu identični pojmovi, iako su usko povezani. Obitelj je zajednica života i ljubavi, utemeljena na braku. Ovdje se obitelj gleda jednostavno kao instituciju, kao osnovnu stanicu društva, nacije i Crkve, kao zajednicu u kojoj se sjedinjuju sve bitne i važne čovjekove težnje i želje, zajednicu koja je u nekoj formi postojala otkada je svijeta i vijeka.

Svako društvo i svako vrijeme imalo je svoju sliku i konkretizaciju obitelji. U formi i vrednovanju obitelji odražavala su se društvena previranja i sve moguće tendencije. Danas su nam neshvatljivi pokušaji izjednačavanja nekih *istospolnih zajednica* ili *jednoroditeljske zajednice* s pojmovima braka i obitelji, u kojima teologija gleda temeljan i nepromjenljiv odnos muškarca i žene u sklopu Božjeg nauma stvaranja. Naravni odnos muškarca i žene u braku i obitelji iz okvira Staroga saveza Isus uzdiže na sakramentalno-nadnaravno dostojanstvo u kojem takav odnos ukazuje na nerazrješiv

odnos Krista i Crkve koji posreduje sakramentalnu milost. Zato su za teologiju brak i obitelj svetinja i veliko otajstvo (Ef 5,32). Za Drugi vatikanski sabor brak je zajednica ljubavi u njegovanju života.¹

Zbog ta dva temeljno različita pristupa stvarnosti obitelji, uvijek su se događali, a i danas se osjećaju mnogi nesporazumi između društva i Crkve. Društvo je obitelji često pjevalo *requiem*, a Crkva joj pjeva *gloria*. Neki u društvu kopali su joj grob, smatrajući je tamnicom ljudske slobode, a Crkva je gleda kao instituciju koja nadživljava sve sustave i ideologije. Rijetko se uviđalo da je obitelj zajedničko dobro Crkve i društva.²

U svjetlu spomenutih koordinata i okvirne problematike, danas nam pred očima iskrsavaju slike *parada ponosa* i aktivnosti nevladinih udruga (nekih *baba*) koje djeluju na vladine migove, vjenčanja muškaraca pred matičarima, kao i skupljanje potpisa za referendum *U ime obitelji*, i sl. Ovi procesi nedvojbeno ukazuju na krizu braka i obitelji iz raznih pravaca. No, u ovome članku ne namjeravamo ići u tom smjeru. U okviru velikoga Strossmayerog jubileja, 200. obljetnice njegova rođenja, pitamo se kako su brak i obitelj od strane društva shvaćani i tretirani u njegovo vrijeme i kako se on borio za kršćanske vrijednosti. Odgovore primarno tražimo u njegovim pastoralnim poslanicama, uz kratko zaključno povlačenje paralela s našim vremenom.

1. Liberalni protubračni izazovi u Strossmayerovo vrijeme

Povijest braka i ženidbenih vrijednosti bila je u sebi uvijek povijesna borba različitih svjetonazora. Tako se, primjerice, pitanje rastave u starozavjetnom okviru različito tretiralo. Čak su poznate i dvije starozavjetne škole, *Šamailova* i *Hilelova*, s potpuno različitim i oprečnim stavovima. Prva je vrlo usko, a druga vrlo široko shvaćala ženidbenu rastavu. Za *Šamaila* je rastava bila blud, a za *Hilela* nije nikakva sramota. Za njega je veća sramota kad ženi zagori jelo, nego kad se rastavi. Rabi Aquiba (135.) vidi opravdanost rastave čak i u tome kad se muškarcu neka druga žena više sviđa, navodi Courth.³ I u Isusovo je vrijeme problematika shvaćanja ženidbe bila kamen spoticanja. Farizeji upravo uzimaju pitanje ženidbe kao zamku i klopku za Isusa.⁴

¹ Usp. *Gaudim et spes* (GS), br. 47.

² Usp. IVAN PAVAO II., Apostolska pobudnica *Familiaris consortio*, KS, Zagreb, 1997., br. 2.

³ Usp. F. COURTH, *Sakramenti. Priručnik za teološki studij i praksu, Đakovo*, 1997., 500.-501. Skraćeni pogled na kršćansku ženidbu nudi također N. IKIĆ, *Teologija sakramenata. Gorući grm sakramentalne milosti*, KBF Sarajevo – GK, Zagreb, 2012., 441.-475.

⁴ Usp. Mk 10,2-12.

Pitanje ženidbe je, dakle, uvijek bilo aktualno. Ono je bilo posebno žestoko u Strossmayerovo vrijeme kad je liberalizam svih vrsta bio iznimno aktivan i borbeno nastrojen prema svemu što je vjersko i crkveno, a posebno prema instituciji braka i svećeništva. Stjecao se dojam da su teolozi i svećenici u obrani kršćanskih vrijednosti braka shvaćani i doživljavani kao najveća prepreka liberalnoj izgradnji društva. Razoriti brak i okaljati svećenstvo predstavljalo je bit liberalnog programa društva protiv Crkve.

Na mnogobrojnim područjima tražile su se reforme, pa i one neutemeljene. Upravo je to vrijeme kada se Boga, Isusa i vjeru počelo tjerati iz učionica, bolnica, brakova, obiteljskog života, iz društva i države. Neka to posvjedoče dva primjera. Prema navodu Josipa Stadlera, prvog vrhbosanskog nadbiskupa i velikog Strossmayerova prijatelja, na međunarodnoj sceni stav prema Crkvi i Bogu ilustrira misao francuskog socijalista Rigaultea, koji je 1871. izjavio da bi Bogu, kad bi samo 24 sata bio predstojnikom policije, naredio da dođe u zatvor, a ako on ne bi došao, osudio bi ga na smrt i dao ga »in effigie« (u slici ili sjeni – simbolično) smaknuti.⁵ Ovakve pojedinačne stavove ne treba precjenjivati, ali ni podcjenjivati. Izdvojeni, ne mogu biti dokaz, ali sigurno ukazuju na određeno društveno stanje. U sličnom okviru, podsjećam da je Ljudevit Gaj na domaćoj hrvatskoj pozornici formulirao tzv. 30 zahtjeva naroda, što je 25. ožujka 1848. god. prihvatila i Narodna skupština u Zagrebu, kojoj je nazočilo oko 200 svećenika, a gdje se javno zahtijevalo da se ukine celibat i uvede staroslavenski u katoličku liturgiju.⁶

Ovi podatci upućuju na opće ozračje i raspoloženje društva prema vjeri i vjerskome, Crkvi i crkvenome. Žestoka polarizacija stvorila je dvije nepomirljive struje. Ekstremni liberali borbeno su tražili da se Crkva protjera iz škola i bolnica, da se učitelji dignu protiv svećenika, a znanost protiv vjere, da se Crkvu odijeli od države, a nebo prepusti anđelima i vrapcima. Za našu je temu važan zahtjev sklapanja braka bez sakramenta. Liberale je posebno nervirala i osobno pogađala nerazrješivost kršćanskog braka. To su doživljavali kao željezni zakon Crkve, koji ograničava temeljnu i bezgraničnu ljudsku slobodu.⁷ Ekstremno katolički orijentirani krugovi vidjeli

⁵ Vidi Stadlerovu poslanicu svećenicima u: *Vrhbosna*, 4 (1907.) 51.

⁶ Usp. M. MATAUŠIĆ, Odnos Katoličke Crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848. – 1900., u: *Bogoslovska smotra* (BS), 55 (1985.) 196.

⁷ Tako je Stadler sažeo liberalno-socijalističke napade u poslanici svojim svećenicima, vidi: *Vrhbosna*, 4 (1907.) 51.-53. On poimence citira njemačke socijaliste Liebknechta i Dietzgena iz »Zapisnika socijalističkog sastanka u Halleu 1890«.

su u svim liberalnim zahtjevima ateizam u religiji, demokratski republikanizam u državi, kolektivizam u narodnom gospodarstvu, beskrajni optimizam u etici, materijalizam u metafizici, brakolomstvo u kući, državni odgoj u pedagogiji i sl.⁸

Liberalno vrijeme gledalo je na institucionalnu i sakramentalnu ženidbu kao na neku suvišnu ceremoniju, dodatak bez koga se može, kao »kasko osiguranje«, kao ratište kod kuće i sl. U takvim okolnostima propagirao se i prakticirao brak bez vjenčanja, brak na probu, sloboda ljubavi ili slobodna ljubav i druge deformacije,⁹ itd., što je za naše današnje vrijeme postalo, nažalost, gotovo normalno. Mi se pitamo kako je Strossmayer reagirao?

Strossmayer je od svoga rođenja 1815. do smrti 1905. bio zapljuskivan snažnim liberalizmom u vrijeme kućnog odgoja, pučkoškolskog i gimnazijskog školovanja, temeljne teološke izobrazbe, postdiplomskog studija u Beču pa sve do svoga biskupskog imenovanja i djelovanja, koje je pratio tzv. borbeni liberalizam. Koliko je određeni liberalizam zahvatio Josipa Jurja Strossmayera nije lako procijeniti. Na temelju nekih njegovih nastupa, npr. na I. vaticanskom saboru, moglo bi se govoriti barem donekle o »liberalnom Strossmayeru«. S druge strane, kad je u pitanju obrana vrijednosti kršćanskog braka, onda se mora istaknuti da se rijetko tko u njegovo vrijeme tako odlučno borio protiv liberalnih stavova o braku kao Strossmayer.

2. Temelji Strossmayerove dijagnoze i borbe za kršćanske vrijednosti braka

Svakoј terapiji prethodi dobra dijagnoza. Strossmayerovu analizu sveukupnih idejnih liberalnih gibanja njegova vremena nije lako predstaviti. S obzirom na brak, on poručuje svome *poljubljenome stadi* da Društvo slobodnih zidara, kao najatraktivniji eksponent liberalizma, udara i navaljuje na Isusa i njegovu Crkvu osobito na tri polja: svećenike, školu i brak. Zato bismo njegove stavove mogli sročiti u osudu društvenog liberalnog sustava koji bi htio državu bez Boga, školu bez religije, društvo bez vjere, Crkvu bez svećenika i vjeru bez djece Božje.¹⁰ Ovakva dijagnoza idejnih strujanja njegova vremena jasno pokazuje da je liberalizam najviše i najžešće udarao na obitelj, onda na svećenike koji su podržavali obitelj te na škole koje su odgajale za obitelj.

Polazište Strossmayerove teološke terapije bio je nauk Katoličke Crkve o sakramentu braka, posebno onaj zaokružen Tridentskim saborom. Na svojoj 24. sjednici, 11. studenoga 1563. god., Sabor je donio obrazloženje i kanone o ženidbi. Oni teološki ističu da je Duh najavio trajnu i nerazrješivu ženidbu već kod stvaranja Eve iz Adamova rebra (Post 2,23 s), da je to Isus potvrdio riječima: *što Bog združi čovjek neka ne rastavlja* (Mt 19,6; Mk 10,9), da je sakrament braka od Krista neizravno ustanovljen, da je ženidba sakramentalno sredstvo milosti budući da posvećuje supružnike (Ef 5,32). Sabor posebno ističe jedincatost kršćanskog braka (jedan muž i jedna žena) i nerazrješivost usprkos svim poteškoćama. Sažeto se može zaokružiti da milost usavršuje naravnu ljubav, učvršćuje nerazrješivu vezu i posvećuje supružnike.¹¹ U svojim pogledima na ženidbu isti Sabor polazi od biblijskog utemeljenja Post 2,23: *...Evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega. Ženom neka se zove od čovjeka kad je uzeta*. Sabor potvrđuje njihovo zajedništvo tekstem: *Zato će čovjek ostaviti oca i majku, te će prionuti uza svoju ženu, i njih dvoje bit će jedno tijelo* (Mt 19,5; isto i Ef 5,31). Ovim tekstovima Sabor temelji trajnost i nerazrješivost kršćanskog braka. Dakle, radi se o dvojstvu (njih dvoje), koji postaju jedno tijelo. Što je dakle Bog združio, čovjek neka ne rastavlja (Mk 10,9).¹²

Tridentska teologija je Strossmayeru bila temeljna podloga i odskočna daska. Na istoj liniji je također *Syllabus*, dokument o suvremenim zabludama, izdan 8. prosinca 1864. god., u kojoj papa Pio IX. pored ostalih također ističe zablude s obzirom na kršćansku ženidbu.¹³

Polazeći od takvih temelja, Strossmayer je svake godine pisao barem dvije svoje korizmene poslanice kleru i omiljenom puku. U odlučnu obranu kršćanskih vrijednosti braka i njegova shvaćanja ulazi izravno u svoje dvije sustavne i opširne poslanice, u kojima neustrašivo brani svetost, jedinstvenost i nerazrješivost kršćanskog braka, naravno na svetopisamskim i teološkim načelima. Iako je posebno obrađivao i druge sakramente, kao npr. temu grijeha i pokore ili euharistije i sl., ipak sakramentu ženidbe pristupa najustavnije u teološko-dogmatskoj perspektivi.

⁸ Usp. *Katolička Dalmacija*, 28 (1897.) br. 62, od 12. kolovoza.

⁹ Usp. GS, br. 47.

¹⁰ Usp. poslanice u: *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske (Glasnik)*, 3/1885., 17.-60., posebno str. 25.; te u: *Glasnik*, 4/1889., 25.-74., posebno 56.-68.

¹¹ Usp. H. DENZINGER – P. HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu (DH)*, UPT, Đakovo, 2002., br. 1601, 1797-1812.

¹² Usp. DH, br. 1813-1816.

¹³ Usp. DH, br. 2965-2974, 2990-2993, 3144-3146. Usp. također G. KOCH (ur.), *Sakramentenlehre II. Eucharistie bis Ehesakrament*, Styria, Graz-Wien-Köln, 1991., 257.-259.

3. Teološka struktura prve Strossmayerove okružnice o braku – 28. veljače 1878.

U svojoj prvoj sustavnoj okružnici o braku, od 28. veljače 1878.,¹⁴ na 22 gusto tiskane stranice Strossmayer za polazište uzima sociološku dimenziju. On je u naravi narodni čovjek pa u narodu gleda zdravu obitelj kao njegovu odskočnu dasku u svakom smjeru. On ističe da su obitelj i domaća kuća najvažnija stvar u svakom narodu. One su u »sjemenu i živoj klici narod sam, to je cijelo društvo i sva država«, podcrtava i zaključuje: ukoliko je obitelj i domaća kuća čestita, uredna i izvrsna – takav je onda i narod sam, cijelo društvo i država. S druge strane, ako je obitelj i domaća kuća neuredna, razvratna i okužena – takav je onda narod, društvo i država, »živa slika i prilika propasti«, završava on svoju misao.¹⁵ U obitelji leži otajstvo smrti ili otajstvo života jednoga naroda. Temelj i duša obiteljskog života jest brak. Što su te vrijednosti ugroženije, to ih treba više čuvati i braniti u njihovoj čistoći, te ne dopustiti da se taj »izvor vode žive otruje i okuži«. Time Strossmayer jasno podcrtava socijalno neprocjenjivu važnost obitelji kao osnovne stanice svakog društva.

Od sociološke dimenzije Strossmayer prelazi na biblijsko područje slavni likova koje su iznjedrile dobre obitelji, koje su ustanova Božjeg nauma u vođenju naroda. U takvim obiteljima prebiva Duh Sveti i dijeli svoje darove. Strossmayer lako uviđa i lucidno zaključuje da ako je neki narod pozvan izvršiti najuzvišenije Božje naume, onda mu Bog daruje kreposne obitelji iz kojih izrastaju velikani poput Abrahama, Izaka, Jakova, Mojsija, Davida, Salomon, kao i slavni žena poput Sare, Rahele, Rute, Judite, itd. U istom misaonom sklopu, Strossmayer podsjeća primjerom na divnu obitelj Makabejaca, koja je junački svjedočila svoju vjeru nasuprot sirske napadača. Istu misao prati kroz povijest Crkve i zaključuje kako Crkva ne bi – da Bog nije podario kreposne obitelji – iznjedrila velikane poput Leona Velikoga, Grgura Velikoga, Katarine Sienske, Felicite, koja u Rimu, poput majke Makabejke, žrtvuje sedam svojih sinova za vjeru.

Iz ovakve teološke perspektive Strossmayer ubraja među tri bitna, dogmatska svojstva kršćanskog braka: svetost, jedinstvenost i nerazrješivost ženidbe. Budući da je brak ustanovljen od Isusa Krista i zapečaćen pečatom njegove krvi i prožet njegovom milošću, on je za Strossmayera neka vrst svetoga trojstva i jedinstva. Svetost¹⁶ je otajstveni značaj braka, ona

rađa jedinstvo. Jedinstvo i svetost braka su dvije poluge iz kojih proizlazi nerazrješivost.¹⁷ Time je Strossmayer prešao na sakramentalne oznake braka, od kojih ćemo prvo predstaviti svetost.

3.1. Svetost kršćanskog braka – temelj sakramentalnosti

Dok su liberali svih pravaca srozavali brak samo na sociološki fenomen, Strossmayer je gledao na brak kao božansku ustanovu. Budući da je Bog u sebi izvor svake svetosti, on po svome Sinu u Duhu daje udjela u svojoj svetosti, tj. on posvećuje bračne drugove sakramentom ženidbe. Dakle, u samoj naravi kršćanskog braka leži njegova svetost, koja je njegov »imanentni« značaj. Brak izražava sveto spajanje dviju duša u jednu, dvaju srdaca u jedno biće. To potkrepljuje biblijskim navodom iz Knjige Postanka, riječima prvoga čovjeka: ... *ovo je kost od kosti moje, ovo je tijelo od tijela mojega, ženom neka se zove od čovjeka kad je uzeta. Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uz svoju ženu, i njih dvoje bit će jedno tijelo* (Post 2,23-24). Takvo spajanje dvaju bića u jedno, dviju duša u jednu, sveto je, jer ga prati Božja ovlast, milost i blagoslov. Božja ih milost prati da budu sretni ne samo na ovom svijetu, nego da izvrše svoju najuzvišeniju zadaću u Božjem planu stvaranja. Ono što čovjek unosi u brak izvana, npr. imetak, profano je, a kad unosi sebe, po svojoj vjeri i predanju u Božji plan stvaranja, to je u braku sveto.

Pitanju svetosti braka Strossmayer posvećuje oko šest i pol stranica. Konkretni izvor svetosti sakramenta ženidbe leži u Isusu Kristu, koji je brak osobitim načinom posvetio i podigao na sakramentalnu razinu. U ta sveta otajstva najdublje ponire sv. Pavao u Poslanici Efežanima, tvrdi Strossmayer. Apostol naroda u petom poglavlju upotrebljava za ženidbu izraz otajstvo (*sacramentum*).¹⁸ To otajstvo on uspoređuje s vječnom, najsvetijom i najuzvišenijom vezom Isusa s njegovom Crkvom. Ta otajstvena veza je izvor svetosti i sakramentalnosti braka. Ženidba je takvom bila smatrana uvijek, svuda i od svih (*semper, ubique, ab omnibus* – Lerinovo načelo).

¹⁷ Usp. *Glasnik*, 4/1878., 27.

¹⁸ Strossmayer misli sadržajno, jer pojmovno je »sacramentum« kasnije ušao u biblijske prijevode i teologiju o sakramentima. Pavao upotrebljava pojam »misterion« čak 20 puta, najčešće u smislu Božje ekonomije spasenja. Za Pavla je »misterion« ljubav muža i žene iz Ef 5,32. Grčki »misterion« je za Latine bio suviše mitološki obojen, pa su ga prvo latinizirali u »misterium«, a onda od prijevoda »Itala« počeli prevoditi s drugom riječi »sacramentum«, što je preuzeto iz rimske profane tradicije polaganja prisege ili zakletve pri stupanju u vojne službe. Teološkom utemeljenju ovog pojma u teologiji sakramenata najviše pridonosi Quintus Tertulijan, koji ga upotrebljava sveukupno 134 puta, prvo za krštenje, kasnije i za euharistiju.

¹⁴ Usp. *Glasnik*, 4/1878., 25.-47.

¹⁵ Usp. *Isto*, 25.-26.

¹⁶ Što o svetosti braka kaže Drugi vatikanski sabor, vidi *Lumen gentium* (LG), br. 41. gdje je riječ o mnogostrukim vidicima svetosti u Crkvi. O svetosti braka pogledaj također GS, br. 48.

Za Strossmayera je nit svetosti braka biblijski utemeljena, što liberali svih vrsta nisu prihvaćali te su posebno ismijevali svetost braka. Iz svoje pozicije nastojali su svim silama otajstvo braka izuzeti od crkvene jurisdikcije. Shodno tome, umjesto crkvenog braka, proglašavalo se sasvim dostatnim civilne brakove. Time se braku oduzimala kršćanska bit, njegova sakramentalnost, i svodilo ga se na puki, obični, profani, civilni ugovor. To za Strossmayera nije bio samo napad na jedinstvenost i nerazrješivost braka, nego vraćanje braka u staro pogansko sužanjstvo.¹⁹ Liberali su to željeli potkrijepiti nekim učenim, znanstvenim stavovima, što Strossmayer naziva čistom, prozirnom, golotinjom ljudske taštine.²⁰ Jer su nastojali promijeniti državne zakone u duhu svoga razmišljanja, Strossmayer ističe da se parlamentarni zastupnici u donošenju državnih zakona trebaju više obazirati na duh našega naroda, na prave i istinite njegove potrebe. Zato on usrdno poziva sve, a posebice svećenike, da čuvaju sakramentalni značaj kršćanskoga braka kao oko u glavi. Kršćani trebaju pored bilo kakva građanskog zakona sklapati svoj brak na sakramentalni, tj. sveti način, u Crkvi, zaključuje Strossmayer.²¹

Đakovačkom biskupu bilo je više nego jasno da brak otajstveno predstavlja vječnu vezu Krista i njegove Crkve.²² Time Strossmayer pokazuje dobro poznavanje novozavjetne, posebno Pavlove teologije o braku. Zato je za njega prava kuća (bračna zajednica) domaća obiteljska Crkva,²³ koja ima svoje uzore u članovima svete obitelji Josipa, Marije i Isusa. On posebno ističe ulogu majke u obitelji, za koju tvrdi da je zaista »svećenica«.²⁴ Zato su za njega napadaji na svetost i sakramentalnost kršćanskoga braka ujedno napadaji na ženski spol, posebno na majčinstvo, ali ovu tezu ne razrađuje detaljnije. Brak je po Božjem naumu, u smislu one biblijske *rastite i množite se*, usmjeren na stvaranje i rađanje.²⁵ U

tom smislu, on hrvatskom narodu stavlja kao uzor Židove, koji su neplodnost uvijek smatrali sramotom i Božjom kaznom, a plodnost osobitom milošću i Božjim blagoslovom. Dijete je Božji dar obitelji. Ono je čast, život i cijela budućnost obitelji. Ono je nekada bilo poniženo i zapušteno, ali ga Bog u djetetu Isusu preporada i uzvisuje, razmišlja naš biskup.

Strossmayer zaključuje svoj stav da je kršćanski brak svet, jer ga je Isus uzvisio na sakramentalni stupanj, jer ulazi u Božji plan stvaranja, jer je Crkva obiteljska, jer mu je uzor Sveta obitelj, jer izrasta iz ljubavi, koja je sveta.

3.2. Muško i žensko – jedinstveni i jedincati temelj kršćanskog braka

Ovdje je riječ o životnom jedinstvu dviju naravi na jednom životnom putu. Strossmayer temelji svoju tvrdnju na biblijskoj podlozi s prvih stranica Biblije, koju npr. ponavlja Mt 19,4 (... *muško i žensko stvori ih...*).²⁶ Ovaj odnos muškarca i žene predstavlja jedinstvenost i jedincatost kršćanskog braka, a Biblija svjedoči da je to Božja stvaralačka ustanova od početka. Što je Bog združio, čovjek ne smije rastavljati. Mojsije je to dopustio samo zbog okorjelosti srca, ali na početku nije bilo tako, što Isus objašnjava. Strossmayer promatra jedinstvenost braka u uskoj vezi s njegovom svetošću. Oni koji udaraju na svetost i sakramentalnost, udaraju i na jedinstvenost braka. Navodi primjer Filipa Hessa, kojemu su novatori (reformatori) dopustili drugu ženidbu za života prve žene. Problem shvaćanja jedinstvenosti braka igrao je ključnu ulogu kod odcjepljenja engleske Crkve pod Henrikom (Hinko) VIII. Crkva čvrsto stoji na biblijskim temeljima jedinstvenosti braka. Za nju nisu mjerila druge vjerske knjige, kao npr. Kur'an. Biblijski temelj braka podrazumijeva ravnopravnost muža i žene:²⁷ otac se iz ljubavi skrbi za obitelj i tako predstavlja sliku nebeskog Oca, majka je, pak, prava svećenica i uzor čistoće, a dijete je njihov blagoslov, lijepo povezuje Strossmayer.

Kristološki temelj jedinstvenosti braka Strossmayer vidi u 5. poglavlju Poslanice Efežanima. Jedinstvenost braka posvećena je ljubavlju, poput Kristove ljubavi prema Crkvi. Kakva treba biti ljubav, pokazuje na Pavlovu poimanju ljubavi iz 13. poglavlja Prve poslanice Korinćanima. Rezolutno stoji na stajalištu da ona ljubav koja nije strpljiva i spremna na žrtvu do posljednje kapi krvi – nije prava ljubav. Ljubav spremna na žrtvu temelj je sreće i blaženstva u bra-

¹⁹ Sve nevolje starih Grka i Rimljana proizlažahu iz neurednoga braka, navodi Strossmayer u: *Glasnik*, 4/1878., 29.

²⁰ Usp. *Isto*, 28.

²¹ Usp. *Isto*, 32.

²² Usp. Ef 5,32. Teologija saveza Krista i Crkve već je predoznačena u Starom zavjetu slikom odnosa Jahve i Izraela, usp. Hoš 3,1-5.

²³ Izraz koristi također LG, br. 11, navodeći da je ženidba neka vrst kućne Crkve.

²⁴ Usp. *Glasnik*, 4/1878., 31.

²⁵ Tu Strossmayer napada neženje. Griješi protiv Boga i protiv Božjeg otajstva i protiv prvotne Božje zapovijedi onaj tko iz nekih interesa (da bi komotnije, raskošnije ili razbludnije živio) ostaje neženja. To je grijeh i opačina, koji vapije u nebo za osvetom, koji još i deseto koljeno osjetiti mora. Neka opravdanja, u smislu materijalne brige, on ne prihvaća. Uzvikuje onom biblijskom: *Što se toliko brinete za jelo, pilo i odijelo, zar ne vidite ptice nebeske?* Usp. *Glasnik*, 4 (1878.) 33.

²⁶ Matej se oslanja na Post 2,27.

²⁷ Biblijska slika rebra iz Post 2,18-24 znak je istovjetnosti naravi, iz čega proizlazi jednako dostojanstvo muža i žene.

ku. Plod takve ljubavi je bračna vjernost, koja se u takvim okolnostima ni sjenom ni vanjskim okom neće oskvrnuti. Tako shvaćena i življena jedinstvenost braka, u ljubavi i vjernosti muškarca i žene, podloga je svemu napretku.

Prema Strossmayeru, jedinstvo vjere supružnika temelj je jedinstvenosti kršćanskog braka. To obrazlaže kondicionalno polazeći od toga da ako u braku dva tijela, dvije duše, dva bića imaju postati jedno tijelo, jedna duša i jedno biće, onda je nužni uvjet da zaručnici ne budu posve različiti u bitnim pogledima na život. U tom kontekstu, za njega jedinstvo vjere igra veliku ulogu. Ono učvršćuje jedinstvenost braka. Primjer: Abraham daje nalog svome sluzi da za njegova sina Izaka ne uzima Kanaanku, već da ode u njegovu staru domovinu te iz staroga roda izabere Izaku ženu.²⁸ Tako je sluga našao Rebeku. Strossmayer ovim primjerom potkrepljuje veliku važnost jedinstvenosti vjere za jedinstvo braka. U istom smislu, navodi ranokršćanskog pisca Quinta Tertulijana koji kaže da vjera u ženidbi ima biti glavnim predmetom.²⁹ Ovdje Strossmayer dodiruje problem mješovitih ženidbi koje su mu svakako poznate. On ne niječe njihovu načelnu mogućnost, ali ističe da ih Crkva ne gleda blagonaklono. Iako ih uz stanovite uvjete dopušta, ona ih ipak samo u nuždi podnosi, a nikada ne preporuča ili stavlja kao ideal.

3.3. Nerazrješivost kršćanskog braka – trn u oku liberala

Nerazrješivost kršćanskog braka nikada nije bila lako prihvatljiva teza. Uvijek je imala pobornika i protivnika. Najžešće je napadana za vrijeme liberalizma, jer im se činila nehumana, nedemokratska, zaostala i proizvoljna odluka Crkve, a ne sakramentalna ustanova Isusa Krista. Nerazrješivost braka mnoge je osobno egzistencijalno tištala i opterećivala.

Strossmayer nije podlegao tadašnjem liberalnom duhu. Za njega je nerazrješivost braka naravna posljedica sakramentalnosti i jedinstva braka. Sam Bog je njezin temelj, što svjedoče mnogi biblijski tekstovi. Strossmayer navodi da je Pavlov tekst u 1Kor 10,11 bio otpočetka prihvaćen, a u njemu se kaže da samo smrt može rastaviti bračne drugove, a ne bilo tko drugi ili bilo što drugo. U svojoj okružnici se povijesno oslanja na odgovor pape Nikole I. Bugarima i posebno na sedmi kanon Tridentskog koncila.³⁰ U

²⁸ Usp. Post 24,3-4, što Strossmayer ne navodi.

²⁹ Usp. TERTULIJAN, *Ad uxorem*, lib. II, cap. 6. Strossmayer ne spominje da je Tertulijan otišao među rigorističke montaniste.

³⁰ Pozitivno formuliran kanon izriče da Crkva ne griješi, kada je učila i uči, da se prema nauku evanđelja i apostola (usp. Mt 5,32; 19,9; Mk 10,11 s; Lk 16,18; 1Kor 7,11) ne može razri-

svome opravdanju navodi pozitivne povijesne primjere onih koji su životom dokazivali nerazrješivost braka i poslije smrti jednoga bračnog druga. U tom duhu posebno ističe Olimpiju, majku svetog Ivana Zlatoustog, te svetu Moniku, Augustinovu majku.³¹ Zajedno sa svetim Jeronimom zaključuje da su takvi bili više cijenjeni.

Za njega je nerazrješivost kršćanskog braka sveta i sakramentalna institucija. Ona je temelj i bit braka koju Crkva ne može zaniijekati, jer bi kada bi drugačije naučavala, bilo poligamiju bilo poliandriju, zanijekala bi samu sebe. To je sveto načelo od kojeg Crkva ne odstupa iako ga svijet ne razumije. Zajedno sa svetim Jeronimom ističe: »aliae sunt leges Caesaris, aliae Christi«, riječi što ih je Jeronim govorio Fabioli.³² U svome opravdanju oslanja se na Inocenta III. u slučaju francuskog kralja Filipa i tako završava svoju prvu sustavnu okružnicu o kršćanskom braku.³³

Sažimajući Strossmayerovu prvu okružnicu o vrijednostima kršćanskog braka, mora se istaknuti da mu je temeljni cilj bio teološki produbiti i osuvremeniti poglede na stvarnost ženidbe iz kršćanske perspektive, a to znači na temelju svetopisamskog razumijevanja, teološkog prosuđivanja i učiteljskog naučavanja. On je nastojao povezivati antropološki vid i transcendentnu milost. Ova antropološka dimenzija ističe kršćanski brak kao cjelovit oblik ljudskog zajedništva u kome treba cijeniti jednakost bitnih i različitih darova. Antropološki vid ne treba zapostaviti one transcendentalne vrijednosti kršćanskog braka koje su za Strossmayera pravi temelj kršćanskog braka, koji je pak za njega ustanova života i zajedništvo ljubavi usmjereno na život. Ova okružnica nedvojbeno svjedoči da se silno borio protiv jednostranih slika i shvaćanja liberalizma.

4. Druga Strossmayerova okružnica o braku – 4. veljače 1884.

Očito su liberalne ideje sve dublje potkopavale konkretnu pastoralnu praksu opće Crkve. O njihovim

ješiti bračni savez zbog preljuba jednog bračnog druga, te da nijedan bračni drug, čak ni onaj nedužni, koji nije dao povoda preljubu, ne može sklopiti drugi brak dok drugi bračni drug živi. Usp. DH, br. 1807.

³¹ Usp. *Glasnik*, 4/1878., 43.-44.

³² Usp. *Glasnik*, 3/1878., 45.; 3/1884., 24. 40. Fabiola, kćerka Pavla Emilia Scipiona, osnivateljica prve bolnice u Rimu, bila je kršćanka udata za nekršćanina, koji je bio razvratan, pa se ona rastade. Ponovo se udala, jer su Cezarovi (carski) zakoni to dopuštali, ali Kristovi zakoni su drugačiji. Ono što Strossmayer ovdje ne spominje jest Pavlov privilegij.

³³ Usp. *Glasnik*, 4/1878., 45.-47.

aplikacijama na području kršćanskog braka govori papa Leon XIII. u svojoj enciklici *Arcanum divinae sapientiae* od 10. veljače 1880. god. Osim biti kršćanskog braka, Papa pokušava obraniti ovlast Crkve nad kršćanskom ženidbom ističući da je tu vlast dobila po božanskoj volji od Krista, a ne po odobrenju ljudi. Vrednujući punu ljudsku slobodu, posebno ističe da roditelji trebaju poštovati slobodnu odluku svoje djece kad žele sklopiti kršćanski brak. Slobodni pristanak (ugovor) kod kršćanske ženidbe neodvojiv je od sakramenta kao svetog znaka koji aktualizira milost i ukazuje na odnos Krista i Crkve.³⁴

Ovaj poticaj Leona XIII. Strossmayer uzima kao jedan od razloga da temu svoje okružnice za 1884. promijeni. Prvotno je imao namjeru pisati kristološku poslanicu, ali su ga »skrajnja nevolja i nužda našega vremena«,³⁵ dakle posebni razlozi, od toga odvratili. »Skrajnja nevolja« bila je u tome da se u »najbližem susjedstvu našem o tome radilo, da se brak među krstom i nekrstom, među kršćaninom i židovi zakonom odobri i potvrdi«. ³⁶ Kao drugi razlog, navodi da neki ljudi svojevrijedno razvrgnu svoj bračni savez te bez ikakva stida i srama prelaze u druge vjerske zajednice kako bi sklopili novi brak. Ljut je na zakonodavstvo koje dopušta da se to radi pod okriljem ne zna kakvih zakona i kakvih sudišta. Za njega je to čista bigamija i biandrija.³⁷

Očito da udar na katolički brak nije dolazio samo od liberalnih struja sa Zapada, nego i iz obližnjeg istočnog »susjedstva«. Iako se točno ne zna na koga cilja, s velikom se vjerojatnošću može zaključiti da aludira na pravoslavnu praksu omogućavanja tzv. pokorničkog drugoga, trećega i četvrtog braka. On je uvidio da neki vjernici iz tih razloga mijenjaju svoju vjeru. Bilo je pokušaja ozakonjenja braka između kršćana i nekršćana. To ga je navelo da svoju okružnicu 1884. godine, na više od 50 gusto tipkanih stranica, ponovo posveti pitanjima braka, primarno iz pastoralnih pozicija. Podijelio ju je na dva velika dijela: brak između kršćana i nekršćana, te dvoženstvo. Ovdje donosimo sažetke u četiri točke:

a) Strossmayer oštro ustaje protiv pokušaja ozakonjenja braka između kršćana i nekršćana jer se to protivi svetosti ženidbe.³⁸ Izvor svetosti je sam Krist, a u njemu su muž i žena jednakopravna Božja stvorenja, stvorena na njegovu sliku i priliku. Tumačeći Pavla, ističe da se na ženu u brauku ne smije gledati kao na roba s javnih tržnica,

kao roba i najnesretnijeg stvora, kao puko oruđe pohote, kao mušku šalu i igračku.³⁹ Kršćanstvo je oslobodilo ženu od njezina robovanja i preporučilo obitelj i društvo.

b) Drugi razlog protiv ozakonjenja braka između kršćana i nekršćana leži u temeljnom proturječju jedinstvu i nerazrješivosti ženidbe. Jedinstvo kršćanskog braka izravno je povezano i utemeljeno na jedinstvu vjere, a ne može se izjednačiti bezakonje i pravednost, svjetlo i tmina, Krist i Belijal. On se protivi svakom miješanom braku.⁴⁰ Jednako mu je neprihvatljiva ženidba između krštene i bezbožne (nekatoličke) osobe (*disparitas cultus*) kao i između krštene i nekrštene osobe (*disparitas religio*). U tom kontekstu opominje na situaciju u »susjedstvu«. ⁴¹

c) Treći razlog protiv ozakonjenja braka između kršćana i nekršćana vidi u pravoj svrsi i dužnosti ženidbe. Svrha supružnika je njihovo međusobno posvećenje, čija punina je moguća samo u jednoj vjeri, što se posebno osjeća u odgajanju djece.⁴²

d) U drugom dijelu svoje okružnice oštro ustaje protiv prakse u nastajanju, a to je sklapanje druge ženidbe za života pravoga partnera. U teološkom smislu, u pitanju je ponovljivost ili neponovljivost, te nerazrješivost kršćanske ženidbe. Njegov stil pokazuje koliko je duboko osjećajno doživljavao ovu problematiku. Ističe da nije nikada pisao neki tekst s toliko tuge i žalosti. Čini mu se kao da ga ne piše običnim crnilom, nego gorkim suzama i krvlju svojom.⁴³ Posebno ga boli da se takvi više ne srame, što govori o promjeni javnoga ozračja kroz liberalno djelovanje. Pojavu »dvoženstva« (druge ženidbe) naziva »objeljeni grobovi«, a one koji tako čine »licemjerima« koji su spremni Boga prodati i vjeru izdati.⁴⁴ Možda se iluzorno nadao pomoći od »javne oblasti« (države), a više u pomoć roditelja, samih žena i svećenika.⁴⁵

Sumirajući, može se zaključiti da se Strossmayer ovom okružnicom uhvatio ukoštac s vrlo složenom i

³⁴ Usp. DH, br. 3142-3146.

³⁵ Vidi *Glasnik*, 3/1884., 18.

³⁶ Vidi *Isto*, 19.

³⁷ Vidi *Isto*.

³⁸ Usp. *Isto*, 22.

³⁹ Usp. *Isto*, 24.

⁴⁰ Pitanje Pavlova privilegija iz 1Kor 7,10-15. Strossmayer obrađuje u: *Glasnik*, 3/1884., 38.-39.

⁴¹ Usp. *Isto*, 34.-37.

⁴² Usp. *Isto*, 54.-56.

⁴³ Usp. *Isto*, 62.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 64.

⁴⁵ U tom smislu, GS 52 kaže: »Državna vlast neka smatra svojom svetom dužnošću da prizna pravi značaj braka i obitelji, da ga štiti i podupire, da čuva javni moral i promiče kućnu dobrobit.« Molbu se upućuje svim kršćanima, znanstvenicima, svećenicima, ustanovama i supružnicima.

teološki osjetljivom temom mješovitih ženidbi, koja prati kršćanstvo od njegova postojanja, o čemu svjedoči Pavao (1Kor 7,12-15). Crkva je nekada sa simpatijama gledala na ovakve slučajeve, no s vremenom su mješovite ženidbe postale gorući problem i opterećenje Crkve, te postale krajnje iznimke. Industrijalizacija, prosvjetiteljstvo i liberalizam pridonijeli su njihovu širenju.⁴⁶

Strossmayerova druga okružnica o braku idejno se nastavlja na prvu, što je posebno vidljivo u žestokom argumentiranju protiv miješanih ženidbi njegovoga vremena. Time Strossmayer nastoji postići trostruki cilj: prvo, da koliko-toliko očuva ingerencije Crkve na području braka; drugo, da državnim zakonodavstvu otvori oči za kršćanske vrijednosti braka, utemeljenog od Boga a ne od čovjeka, pa je crkveni zakon stariji od državnog;⁴⁷ treće, ovim načinom je odgajao kler i puk u borbi protiv sekulariziranog društva i države za vrijednosti kršćanske ženidbe. Prosudujući stil i način argumentiranja u okružnici, čini se da je on državi i društvu govorio teološkim rječnikom, a svijet se vodio onim egzistencijalnim. Društvo je malo razumjelo svetost, jedinstvo, nerazrješivost braka, a on upravo na njima temelji konkretne argumente, oštro i žestoko ustajući protiv miješanih ženidbi. Njegove argumente ne smijemo izdvojiti iz konteksta toga vremena, ali se ipak čine previše stereotipnim i neučinkovitim. Ipak, valja mu odati priznanje za hrabro dizanje glasa u obranu kršćanskih vrijednosti braka.

Zaključne procjene i paralele s našim vremenom

Općenito, brak poput nekog *prirodnog sakramenta* povezuje naravnu i nadnaravnu ljubav, vertikalnu i horizontalnu. Teološki, radi se o zajednici ljubavi na putu spasenja. Brak i obitelj zapravo su Crkva u malome.

Usprkos različitim intonacijama i interpretacijama, doista su očite paralele između Strossmayerova i našega vremena. Ne ulazeći u nijansirane razlike, i danas se kao nekada osjeća jednako snažni pritisak na bitna svojstva kršćanskog braka, a to su sakramentalnost, svetost, jedincatost, nerazrješivost i sl. Temelj oponiranju kršćanskim vrijednostima braka danas leži, s jedne strane, u prenatlaženom personalnom osjećaju apsolutne slobode, a s druge stra-

ne, u nerazumijevanju temeljne Božje ljubavi koja zdravu ljudsku ljubav ugrađuje u Božji stvaralački plan. Izgleda da su ti procesi nekada započeli, a danas se rasplamsali i šire u javnim dimenzijama. Uz raširenu pošast rastava, te sklapanje novih sudbenih bračnih veza, uz širenje miješanih brakova, svakodnevnu praksu kontracepcije i abortusa, danas se osjeća velika medijska popularizacija i podupiranje raznih legalizacija veza homoseksualaca i lezbijki, a njihove »parade ponosa« postale su isključivi barometar demokracije društva i države. Da je Strossmayer živ, sigurno bi već reagirao više puta. Mislim da bi se popeo na vrh tornjeva svoje katedrale i tako snažno digao svoj glas za obiteljske vrijednosti da ga čuje ne samo Slavonija, nego i cijela Hrvatska pa i šire.

Zadivljuje da se Strossmayer borio svim raspoloživim sredstvima za definirane vrijednosti kršćanskog braka protiv različitih liberalnih napada. U onodobnoj neoskolastičkoj teologiji on pitanjima braka pristupa studiozno, sustavno i teološki. U prvom redu, nastoji dogmatskim obrazlaganjem nauka Crkve pojasniti kršćanske stavove koje su liberali napadali. U tom smislu, Strossmayer jasno podcrtava kristocentričnu i eklezijalnu dimenziju braka. Ona je znak Krista i znak Crkve. Krist je uzvisio kršćanski brak na nivo sakramenta, iz čega proizlazi njegova svetost, jedinstvenost i nerazrješivost, što je posebno sustavno razradio u svojoj prvoj okružnici.

Sakramentalna ženidba za Strossmayera je jedna i nerazrješiva. Jednost, jedinstvo (*unitas*) jedinstvenost i jedincatost ženidbe uključuje različitost spolova, zajednicu ljubavi jednog muškarca i jedne žene, što predstavlja njezinu svrhu i unutarnju bit koja isključuje kako poligamiju, tako i poliandriju i svako treće lice. Takva ženidba jedinstva ljubavi, vjernosti i predanja predstavlja neraskidivo jedinstvo Krista i Crkve i zbog toga je nerazrješiva. Nije sakramentalnost braka uvjet nerazrješivosti, nego je nerazrješivost braka (*indissolubilitas*) uvjet i pretpostavka sakramentalnosti. Predispozicije sakramentalnog braka leže u bipolarnoj dvospolnosti (*eros*), sposobnosti duhovne ljubavi (*agape*), sposobnosti za obitelj. Ovakva svojstva kršćanskog braka Strossmayer gleda kao volju Stvoritelja.

Dakako, za Strossmayera brak nije samo teološko-sakramentalna, nego također sociološko-društvena kategorija. Rukovođen time, na zacrtanoj neoskolastičkoj liniji apologetski brani sociološke i društvene vrijednosti kršćanskog braka i bori se za njegovo dostojno uvažavanje i zakonsko interpretiranje u liberalnim zakonima države, budući da je brak temeljna vrijednost kako društva i države, tako teologije i nacije, društva i Crkve. ■

⁴⁶ Ovdje je zgodno podsjetiti na novije dokumente o miješanim ženidbama: GS, br. 47-52; LG, br. 11, 35, 41; PAVAO VI., *Matrimonii sacramentum*, od 18. 3. 1966.; *Motu proprio Matrimonia mixta*, od 31. 3. 1970.; Poruka Šeste sinode biskupa kršćanskim obiteljima u svijetu, od 24. 10. 1980.; IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio* (Obiteljska zajednica), od 21. 11. 1981.

⁴⁷ Vidi *Glasnik*, 3/1884., 57.; Pnz 7,3.